

Brandewijnkom

Reinder Pieters Frima (Appingedam 1714 – ca. 1784 Appingedam)

Museum Stad Appingedam
Appingedam

Derde kwart 18de eeuw. Zilver, H 12,3 cm, B 25,5 cm, D 13,5 cm (inclusief oren)

Merken: onderaan, in de voet, meesterteken RF in rechthoek; een pelikaan met jongen (Damster stadswapen)

Herkomst: particuliere collectie (2008)

In april 2008 heeft Museum Stad Appingedam twee zilveren brandewijnkommen verworven van de Damster zilversmid Reinder Pieters Frima. Eén kom kon worden aangekocht met steun van de Vereniging Rembrandt, de ander werd in permanent bruikleen verkregen van het SNS-fonds Eemsmond. Beide kommen vormen een belangrijke aanwinst voor de collectie van Museum Stad Appingedam. Ze passen uitstekend in het beleid van het museum om een zo compleet mogelijk overzicht te geven van edelsmeedwerk van Damster zilversmeden tegen de achtergrond van het zilver dat van de 16de tot de 19de eeuw in de provincie Groningen werd vervaardigd. Dat tot nog toe een Damster brandewijnkom in dit overzicht ontbrak is nu ruimschoots goedge maakt. In dit artikel zal de nadruk liggen op de kom die met steun van de Vereniging Rembrandt is verworven.

BRANDEWIJNKOM

Het gaat om een vrij forse brandewijnkom, voorzien van graving, en gemerkt met het meesterteken van Reinder Frima en het Damster stadswapen: de pelikaan met jongen. Dit stadswapen sloeg Reinder Frima in meerdere werkstukken, zodat het de suggestie wekt een stadskeur te zijn. Maar daarvan is geen sprake omdat andere Damster zilversmeden uit dezelfde periode dit merk niet gebruikten; het lijkt daarom eerder een uiting van burger trots. De kom zelf is een traditioneel vormgegeven ovale, achtlobbige kom met zogenaamde 'staande' oren met drakenkoppen. De voet is eveneens ovaal met acht lobben. De lob midden tussen beide oren is met een graving versierd, die bestaat uit twee cartouches onder een kroon, waarin de initialen *A* en *S*, waarvan onduidelijk is of ze contemporain zijn en die (nog) niet met een mogelijke opdrachtgever of voormalige eigenaar in verband konden worden gebracht. Daaromheen en op de voet zijn gestileerde krullen aangebracht. De kom wordt gedateerd op het derde kwart van de 18de eeuw.

Dit type brandewijnkom werd in de provincie Groningen vanaf het midden van de 17de eeuw tot ver in de 19de eeuw vervaardigd. De meestal met acht lobben versierde ovale kom met gelobde voet en staande oren ontwikkelde zich uit een rond of meerhoekig model met liggende oren. Brandewijnkommen waren populair in het hele Noord-Nederlandse en Noord-Duitse kustgebied. Behalve in zilver werden ze ook in tin of ander metaal uitgevoerd.

Brandewijnkommen werden gebruikt bij belangrijke gebeurtenissen, zoals de aankondiging van een geboorte, geboorten zelf, huwelijken en huwelijksjubilea, maar ze kwamen ook wel tevoorschijn op verjaardagen, kerkelijke feestdagen en nieuwjaarsdag. De gastheer bracht een heildronk uit, waarna de kom rondging langs de gasten. Er bestaat enige discussie over de drank die eruit gecon-

sumeerd werd. Brandewijn zal er zeker in geserveerd zijn, maar er zijn ook (familie)tradities bekend waarbij er in brandewijn gewelde rozijnen uit de kom werden gelepeld.

ZILVER IN APPINGEDAM

In de 13de eeuw kwam op de zuidelijke oever van de Delf, het latere Damsterdiep, de handelsnederzetting Appingedam tot bloei. De omstandigheden waren uiter-

mate gunstig: de Delf had een open verbinding met de Eems en een goede aansluiting op het achterland, en langs de nederzetting voerden een paar belangrijke handelsroutes. Het plaatsje ontwikkelde zich in razend tempo tot een regionale markt van betekenis, waar naast de wekelijkse markten ook jaarmarkten plaatsvonden. De welvaart laat zich nog altijd aflezen van de fraaie

Brandewijnkom

Reinder Frima, 1763, zilver
MUSEUM STAD APPINGEDAM
in bruikleen gekregen van
het SNS-fonds Eemsmont,
2008

In de rand van de voet
van de kom zijn twee
merken aangebracht: het
meesterteken *RF* en het
Damster stadswapen.

Nicolaïkerk en de vele middeleeuwse stenen woonhuizen die bewaard zijn gebleven.

In 1327 werd de handelsnederzetting zelfstandig ten opzichte van het omringende gebied. Bij het verbond van de Upstalboom, waarin de Friese landen verenigd waren, kreeg Appingedam stadsrechten: de zogenaamde Buurbrief. Hierin werden de rechten en plichten van de inwoners duidelijk omschreven. In de stad ontstonden gilden, maar omdat het aantal leden per beroepsgroep vaak klein was, vormden verwante beroepsgroepen gezamenlijk een gilde. Dat gold bijvoorbeeld voor het smedengilde, waarin zilversmeden, hoefsmeden, koperslagers, tingieters maar ook uurwerkmakers actief waren. De oudste vermelding van het smedengilde in Appingedam gaat terug op de Gildebrieff uit 1518.

Vanaf de 16de eeuw zijn er uit archieven Damster zilversmeden met name bekend, maar omdat zij hun werk niet voorzagen van een meesterteken is niet bekend welke smid voor welk object verantwoordelijk is en wanneer dit gemaakt is. Soms kan zilver door middel van inscripties gedateerd worden. Dat geldt bijvoorbeeld voor twee vroege stukken uit de collectie. Het eerste is een ongemerkte zilveren schuttersgaai met op de vergulde halsband de inscriptie STAT VAN DAM en op de uiteinden van de tak waarop de pootjes rusten het jaartal 1546. Het tweede stuk is de regimentsstaf van het Smedengilde waarvan de eerste band door middel van een inscriptie gedateerd is met 1617: hoewel hierop de namen van verschillende smeden zijn gegraveerd, is er geen meester-teken op aangebracht. Pas vanaf het einde van de 17de eeuw slaan de meeste zilversmeden hun meesterteken in het werk. Omdat er geen systeem van jaarletters werd gebruikt blijft het lastig Damster zilver exact te dateren. Gelukkig is een aantal stukken door middel van ingegraveerde jaartallen te dateren.

De 18de eeuw lijkt de bloeitijd van de Damster zilversmeden te zijn geweest. Het leeuwendeel van het overgeleverde zilverwerk stamt uit deze periode. Over het algemeen bleef de vormgeving traditioneel. Modellen en vormen die in de stad Groningen al lang niet meer in de mode waren, werden nog lang gebezigd. Het zilver is over het algemeen vrij eenvoudig van vorm, met een spaarzaam gebruik van versieringen. De overdadige rococo en de strakke empire lijken op een enkele uitzondering na aan de Damster zilversmeden voorbij te zijn gegaan. In die 18de eeuw was een aantal families als zilversmid actief, vaak meerdere generaties lang, met als

belangrijkste de families Frima en Van der Ley. Van de eerste zijn drie generaties zilversmeden in Appingedam terug te vinden, van de andere twee generaties. Daarbij waren beide families door huwelijken ook nog eens aan elkaar gelieerd.

MEESTER REINDER FRIMA

Reinder Pieters Frima werd geboren op 31 oktober 1714. Hij was de tweede zoon van Pieter Frima, die overleed in of voor 1722, de eerste generatie van deze Damster zilversmedenfamilie. Zijn moeder Frouke Reinders van Eenum hertrouwde in 1722 met Jan Willem van der Ley, op dat moment een leerling-zilversmid. Waarschijnlijk heeft Reinder in de werkplaats van zijn stiefvader het vak geleerd. Reinders sterfdatum is onbekend maar ligt waarschijnlijk rond 1784. Zijn zoons Jacob en Pieter volgden hem op.

Het bewaard gebleven oeuvre van Reinder Frima omvat divers werk: van brandewijnkommen en een theepot tot verschillende lepels. De objecten verraden zijn vakmanschap. Het duidelijkst is dit te illustreren aan de hand van de brandewijnkommen.

De brandewijnkom die het museum met steun van de Vereniging Rembrandt heeft verworven is een forse

Zilveren theepot

Op basis van recent onderzoek toe te schrijven aan Reinder Frima, derde kwart 18de eeuw. MUSEUM STAD APPINGEDAM

Literatuur:

- J.P.H.W.A. van Reijen, *Groninger Keur - Zilver uit Stad en Ommelanden*, Groningen/Schoonhoven 1997
- A. Hoft en P. Schepel, *Damster Goud- en Zilversmeden*, Appingedam 1994
- A. Hoft, *Vissen rond de Floem*, Groningen 1990

maar traditioneel vormgegeven kom. Vergelijken we deze met Frima's brandewijnkom die het museum van het SNS-Fonds Eemsmond in bruikleen heeft gekregen, dan valt het verschil direct op. Die laatste is uitbundig versierd met gestileerde plantenranken en bloemen, allemaal gedreven werk. De traditionele vormgeving is slechts ten dele gehandhaafd: de kom heeft de bekende oren en min of meer dezelfde proporties. Maar de opdeling van de cuppa en voet in acht lobben is losgelaten en vervangen door een weelderige, laatbarokke versiering die de hele cuppa en hele voet bedekt. Beide kommen tonen dus perfect aan wat Reinder Frima in huis had: hij vervaardigde prachtige, traditionele brandewijnkommen, maar kon (waarschijnlijk op bestelling) ook met fraai drijfwerk versierde kommen maken.

STEDELIJKE TROTS

De zilveren brandewijnkom die nu met steun van de Vereniging Rembrandt kon worden verworven, vormt een goede aanvulling op de zilvercollectie die Museum Stad Appingedam de laatste jaren heeft opgebouwd.

Hoewel het museum twee 18de-eeuwse brandewijnkommen in de collectie heeft, is geen van beide van een Damster zilversmid. Bovendien verkeert de kom in goed gezelschap: in het verleden is een zilveren tabaksdoos van de Damster zilversmid Albert van der Ley verworven met steun van de Vereniging Rembrandt. Ook past de kom uitstekend bij de wens om het Damster zilver zo breed en compleet mogelijk aan het publiek te presenteren. Het museum werkt aan de inrichting van een speciale kamer waar de zilvercollectie gepresenteerd zal worden. De inrichting hiervan en de presentatie van het Damster zilver in de context van het Groninger zilver vormt een van de speerpunten op het terrein van de collectievorming. De recente verwerving van twee unieke kommen is een prachtige aanvulling op de museale collectie en inhoudelijk een belangrijke stap dichterbij de realisering van een compleet ingerichte zilverkamer♦

Matthijs Driebergen

Directeur/conservator Museum Stad Appingedam

Steun voor erfgoed uit de Groninger Ommelanden

De Vereniging Rembrandt heeft in zijn 125-jarig bestaan vele musea de mogelijkheid geboden om kunstvoorwerpen te verwerven, waarmee de collectie van de instelling kwalitatief kon worden verbeterd. Zeker voor de kunstnijverheid geldt, dat het hierbij bepaald niet altijd om uitermate kostbare aanwinsten voor de grote musea gaat, maar dat het ook bijzonder zinvol kan zijn om een kleine instelling met een zeer bescheiden budget in staat te stellen om een object aan te kopen, dat in de betreffende plaats of regio ontstaan is of dat vanuit de historische context daarmee verbonden is.

Een goed voorbeeld daarvan is de eenvoudige zilveren brandewijnkom, die in de 18de eeuw werd vervaardigd door een zilversmid

in Appingedam, een stadje in het noordoosten van de provincie Groningen, letterlijk in een uithoek van ons land. Het voorwerp is van een type dat in de stad Groningen al meer dan een eeuw bekend was en in de tijd van ontstaan eigenlijk al als ouderwets werd beschouwd. Maar de opdrachtgever uit de stad Appingedam of van het omliggende platteland, die zich een dergelijk relatief kostbaar pronkstuk kon veroorloven, bekommerde zich daar niet om. Daarin verschilde hij van de meeste bewoners van kleine steden en dorpen, die een dergelijke 'aankoop voor het leven' in de grote stad deden vanuit de overtuiging dat het vakmanschap daar op een hoger peil stond en men er beter op de hoogte was van de heersende smaak.

En dat maakt deze brandewijnkom nu juist zo bijzonder. Zeer traditioneel in zijn vorm en decoratie, maar voorzien van het meesterteken van een van de weinige zilversmeden die in Appingedam werkzaam waren. Bovendien heeft de maker er vanuit zijn lokale trots nog een – alleen door hemzelf gebruikt – 'stedelijk keur' aan toegevoegd: het stadswaapen van Appingedam met de pelikaan die haar jongen voedt met haar eigen bloed, een symbool voor de offerdood van Christus uit liefde voor de mensheid.

Met dit uiterst zeldzame voorbeeld van zilver uit Appingedam heeft het museum ter plaatse een boeiende aanwinst verworven♦

Joh.R. ter Molen